

történik a kompenzálás ügyében, és a szocialista viszonyok között mit kell elkerülnünk, minek a használhatóságát kellene kipróbálnunk.

A nemzetközi áramlatok közül talán a leglényegesebb, a számunkra leginkább alkalmazhatónak tűnik a *mastery learning* fogalma. Nagy öröm, hogy erről a témáról egy alapos tanulmány került be a kötetbe a téma egyik kidolgozójának a tollából (John B. CAROLL: Az elsajátításhoz vezető tanulás és a mérés problémái). Remélhető, hogy e tanulmány hatására a téma jelentőségét felismerik a kiadók, és annak legfontosabb irodalmát hozzáférhetővé teszik a magyar olvasó számára. Úgy gondolom, hogy a vonatkozó tanulságot nem kell megfogalmazni.

Végül szólni szeretnék a fordítók munkájáról. Nagyon nehéz feladatot kellett megoldaniuk. Különösen a kötet második felében levő „szakmaibb” tanulmányok esetében. Hiszen tucatjával kényszerültek a magyar pedagógiai szaknyelvben nem létező fogalmakat átültetni. Ez sajnos szükségszerűen nem mindig sikerült, aminek nem ők az okai, hanem a magyar pedagógia kutatás-metodikai elmaradottsága. Ez a kötet azt is elősegítheti, hogy ezzel a kérdéssel határozottan szembénézhesünk.

NAGY JÓZSEF

VLAGYIMIR TURCSENKO: A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM ÉS AZ OKTATÁS FORRADALMA

Fordította: Wintermantel István
Budapest, 1975. Kossuth Könyvkiadó. 236 oldal

Korunk egyik legtöbbet és legsokoldalúbban vitatott problémája a tudományos-technikai forradalom. Egy évtizeddel ezelőtt még világszerte vita folyt a jelenség elnevezéséről (egyesek például „második ipari forradalom”-ként értelmezték), napjainkban már bevett terminus a TTF (ahogyan a szakirodalom rövidíti). Nem szűkölködünk e témakörben magyar nyelvű munkákban, vannak közöttük külföldi és hazai szerzők írásai, legtöbbjük foglalkozik a nevelésügy kérdéseivel is, sőt egyes szerzők elsősorban erre fordítják figyelmüket, mégis az újdonság erejével hat ránk Vlagyimir TURCSENKO „A tudományos-technikai forradalom és az oktatás forradalma” című műve.

Filozófiai, szociológiai, közgazdasági aspektusból közelíti meg TURCSENKO a TTF és a nevelésügy összefüggéseit, a probléma irodalmának hatalmas tömegét dolgozta fel, nemcsak a könyvtárnyi szovjet irodalmat, hanem a külföldit (mindenekelőtt az amerikai) is. A könyv bizonyos mértékig híradás a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Szibériai Tagozatának a neveléstudomány terén végzett tevékenységéről. A szerző nem-pedagógus szakemberként is igyekszik a pedagógiai problémák mélyére hatolni.

A TTF-at a szerző úgy jellemzi, mint a „termelőerők valamennyi lényeges elemében bekövetkező fordulatot”, melynek során „a tudomány a termelőerők elemévé válik”, mely „rendkívül mélyen hat a termelőerők fő elemére, a dolgozó emberre”, s amely „nem korlátozható a tudományos és technikai haladásra” (7., 10., 11., 12. old.). Véleménye szerint a TTF három fő alkotórészből áll: termelés, oktatás, tudomány.

A szerző ismerteti az oktatás meghatározásával kapcsolatos nézeteltéréseket, majd az oktatási rendszernek a mai társadalomban betöltött szerepét vizsgálva arról ír, hogy annak az alsófokú oktatásban és a középiskolában mindenekelőtt a szocializálás, a felsőoktatásban (és a szakoktatásban) mindenekelőtt a professzionálás (szakirányú felkészítés) funkcióját kell betöltenie. Fejtegetései végén eljut az oktatás definíciójához.

A könyv gazdag tartalmából e helyen csak néhány problémát emelhetünk ki.

A hazai pedagógiai irodalomban viszonylag kevés szó esett azokról a kérdésekről, amelyekről „Az oktatás népgazdasági funkciója” c. fejezetben van szó. TURCSENKO itt az oktatás gazdasági hatékonyságát vizsgálja, azt az összefüggést, amely az általános műveltség és a munkások munkájának hatékonysága között fennáll. Különösen figyelemre méltóak az oktatás gazdasági hatékonysága mérésének különböző módszerei, melyek mind szovjet, mind más országbeli közgazdászok munkáiban megtalálhatók (50—74. old.).

A szerző úgy látja, hogy a TTF három eleméből az oktatás az, amely rendkívül elmaradt a többtől. Ez így van világszerte, ezért forradalomra van szükség az oktatás terén. A Szovjetunióban a húszas-harmincas években már végbement egy „képzési forradalom”, ez „elsősorban a képzési rendszernek és az egész kultúrának a társadalmi funkciójában bekövetkezett fordulattal függött össze”. Most újabb forradalomra van szükség „mindenekelőtt a képzési rendszer népgazdasági funkciójában, a tantárgyak természettudományos tartalmában, az oktatás formáiban, módszereiben és — amit nagyon fontos hangsúlyozni — anyagi és műszaki alapjában” (114. old.).

TURCSENKO az oktatás forradalma szempontjából *alapvetőnek tekinti a pedagógus tevékenységét*. Kimutatja, hogy habár a tanárok óraszámuk csökkent, a felkészülési idő rendkívül megnövekedett, s ezzel a pedagógusok munkaideje is. „A tanárok munkanapja ma jéghegyhez hasonlít: van egy víz fölötti, látható része — az előírt óraszám — és egy láthatatlan, víz alatti része. A társadalomnak a tanárok teljes munkája iránti egyre növekvő szükséglete ma jelentős mértékben a munkaidő ellenőrizhetetlen részének növelése révén elégítődik ki, azáltal, hogy mind több az olyan óra, melyet senki sem tart számon». Ezért ma, úgy látszik, a társadalom valamennyi foglalkozási csoportja közül a tanároké az egyetlen, melynél az utóbbi 40—50 év folyamán a munkaidő nőtt, a szabad idő pedig csökkent” (104. old.).

Az oktatás forradalmának fő irányait, távlatait vizsgálva a szerző részletesen elemzi azokat a megoldási módokat, amelyek a pedagógia és más tudományok publikációiban jelentkeznek. Alapvető feladatnak tekinti „a képzés aktualizálását”, „mely biztosítja, hogy az [ti. a képzés] maximálisan megfeleljen a társadalmi és a tudományos-technikai haladás tényleges szükségleteinek” (149. old.). A képzés aktualizálása egyik eszközeként foglalkozik a szerző *az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásának problémájával*. Részletesen ismerteti a kérdés régebbi és újabb irodalmát, s szembeszáll azokkal a szerzőkkel, akik „még kétségbe is vonják, hogy a mai körülmények között helyes felvetni ezt a kérdést” (150. old.). A képzés aktualizálásának másik eszközeként azt emeli ki, hogy az oktatás „tudományos tartalmát összhangba hozzuk a modern tudományos ismeretek dinamikus szerkezetével” (168. old.). Ez konkrétan azt jelenti, hogy 1. „növelni kell az elméleti tárgyak részarányát, és mindenekelőtt emelni kell a matematikaoktatás színvonalát”; 2. az ismereteket „új rögzítési formák segítségével” süríteni kell; 3. „az oktatás súlypontját az ismeretek rögzítéséről át kell helyezni a gondolkodni tanításra”; 4. a képzést az iskolázás minden fokán tovább kell differenciálni; 5. erősíteni kell a képzés humán jellegét. Mindez együttjár az oktatás egyénítésével, vagyis „az egyes tanulóknak rejlő lehetőségek figyelembevételével”-vel (171—174. old.).

Az oktatás forradalmát olyan jelenségek jelzik, mint az elektronikus oktatórendszerek alkalmazása, az elsajátítandó információcsoportok optimálissá tétele, a pedagógusok közötti munkamegosztás és együttműködés új formái, s végül a kora-gyermekkori oktatás.

Bár a könyv nem foglalkozik a neveléstudomány belső problémáival, helyenként tudományelméleti kérdések is jelentkeznek. Így például felhívja a figyelmet az összehasonlító pedagógia mellett az „*összehasonlító képzésemélet*” művelésének szükségességére, melynek „feladata, hogy elméletileg kidolgozzon olyan számítási eljárásokat, melyekkel összehasonlítható a képzési rendszerek funkcionálásának hatékonysága” (85. old.). Ugyancsak felhívja a figyelmet a novoszibirszki egyetemen művelt új diszciplínára, az „*ontodidaktiká*”-ra, melynek „az volna a feladata, hogy lényegük szerint, de didaktikus interpretációjuk céljából elemezze a modern tudomány megfelelő ágának tartalmát” (170. lap).

A TTF nevelésügyi hatásait összefoglalva a szerző megállapítja, hogy a jövő oktatásában, még a legsodálatosabb oktatástechnika mellett is „az oktatási és nevelési folyamat fő tényezője a tanár” marad, hogy a jövő megköveteli minden egyéntől a permanens képzést, hogy a TTF eredményeként „integrálódik az emberi tevékenység két nagy területe: a tanulmányi és a termelői”, s végül, hogy e folyamat következtében „minőségileg új alapon újra egyesülni fog a személyiség egykor kettévált társadalmi termelő és társadalmi nevelő funkciója” (226—229. old.). Ez a minőségileg új alap pedig a szocialista társadalom.

TURCSENKO könyvét e szavakkal fejezi be: „A képzés problémái ma közvetlenül érintenek minden egyes embert, minden szakterületet. Nem véletlenül vonják magukra a pedagógiától első pillantásra igen távol álló emberek figyelmét is: matematikusoké, biológusoké, mérnököké, ipari és mezőgazdasági vállalatok vezetőié, katonai parancsnokoké. Sokuk életében ezek a kérdések csaknem ugyanolyan helyet foglalnak el, mint fő munkájuk. A szocialista rendszer más társadalmakban elképzelhetetlen lehetőséget teremt: egyesíti és a legaktuálisabb problémák megoldására irányítja mindazok erőfeszítéseit, akik azért dolgoznak és azért akarnak dolgozni, hogy tökéletesítsék a közoktatási rendszert.” (231. lap.)

TURCSENKO könyve, a nem-pedagógus szerző pedagógiai témájú könyve, nyilván sok vitát vált majd ki a pedagógusok körében. Bár a szerző imponáló tájékozottságra tett szert a pedagógiai kérdésekben, helyenként nem tényleges jelentőségének megfelelően értékeli egyes helyi kezdeményezéseket vagy a neveléssel kapcsolatos állásfoglalásokat. (Például: A szerző egy nálunk is jól ismert szovjet szakember könyvéből átvész egy idézetet, melyben H. RIKOVER Dewey pedagógiájáról nyilatkozik. E kiragadott idézetnek olyan jelentőséget tulajdonít, mintha az nem a nevelésügyi kérdésekben szívesen nyilatkozó egykori Nixon-tanácsadó RIKOVER admirális, hanem egy neves pedagógiai szakember véleménye lenne.) A Turcsenko-könyv jelentősége azonban nem abban rejlik, hogy egyik vagy másik felvázolt megoldási lehetőségnek mi a tényleges jövője, hanem abban, hogy átfogó marxista elemzést ad a TTF nevelésügyi vonatkozásairól s a probléma olyan aspektusait tárja fel, amelyekkel eddig — legalábbis a magyar nyelven ismer-

retes — szakirodalom nem foglalkozott. Örömmel kell tehát üdvözlőnk a Kossuth Könyvkiadó elhatározását, hogy ezzel az értékes művel gazdagítja a hazai pedagógiai irodalmat.

A kiadót dicséret illeti a magyar kiadás gondozásáért. Kár, hogy a fordításban helyenként terminológiai bizonytalanság, illetve a szakirodalomban szokatlan szóhasználat is előfordul (nemcsak az „obrazovanyije” fordításának problémája). Akad probléma a nem orosz nevek átírásánál is (pl. Philip H. Coombs, akinek a könyve magyarul is megjelent, a 29. lapon „F. G. Kumbzs”, a 125. lapon „Philipp Cumbzs” átírással szerepel). Előfordul, hogy figyelmen kívül hagyták egy könyv megjelent magyar fordítását (pl. TALIZINA könyve). Ezek a kisebb hibák azonban egy új kiadás esetén javíthatók.

VAG OTTÓ

HORVÁTH MÁRTON: A NÉPI DEMOKRÁCIA KÖZOKTATÁSI RENDSZERE (1945—1948)

Budapest, 1975. Tankönyvkiadó. 248 oldal

Nemcsak azért üdvözljük örömmel e kötet megjelenését, mert egy új pedagógiai munka látott napvilágot, hanem azért is, mert olyan neveléstörténeti monográfiát köszönhetünk, amely a felszabadulás utáni koalíciós időszak közoktatási rendszerének, oktatásügyének történeti összegzésére vállalkozik. Igaz, e korszakból már több tanulmánykötet is megjelent, viszont összefoglaló, szintetizáló, elemző alkotás igen kevés. A szerző mértéktartó szerénységgel fogalmazott akkor, amikor azt írta: „a kor hangulatát, küzdelmeit és ellentmondásait, sikereit, kezdeményezéseit” kívánta felvillantani munkájában. Kötete ennel jóval többet ad.

Az *első fejezet* a közoktatás állami irányításával, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tevékenységével foglalkozik. E fejezeten belül is kiemelkedő helyet foglal el a új színfoltot jelent az Országos Köznevelési Tanács újjászervezéséről, munkájáról, a tanügyigazgatás új rendjének megteremtésére irányuló törekvéseiről — később a nevelőképzés megszervezéséről — felvázolt kép. Új összefüggésben látjuk az 1945-ös választások után a kultuszminisztérium munkáját. A szerző dokumentumokkal igazolta, hogy a nevelők ideológiai fejlődése elmaradt a kor igénye, követelménye mögött: nemcsak kevés volt a párttag pedagógusok száma, de a kommunista párt az értelmiség megnyerésére a kívánnál kevesebb energiát fordított. A párt III. kongresszusán elfogadott, a közoktatásra vonatkozó határozatának realizálása, a régi tankönyvek felülvizsgálata és cseréje, az állami tankönyvkiadás megszervezése — nem palástolva el az objektív nehézségek mellett a személyes vitákat, nézetkülönbségeket sem — a VKM lassan erőre kapó erőfeszítéseit jelzik a fejlődés irányába.

A *könyv második fejezete* az ellenforradalmi korszak közoktatási rendszerét érintve a nyolc osztályos népiskola megvalósítására irányuló kísérleteket összegzi, majd a felszabadulás után a közoktatásügy átalakítását célzó jelentősebb tervek, javaslatokat elemzi. Ezt követi az általános iskola megvalósítása, a körülötte kialakult, mesterségesen felszított vita érzékeltetése, a falusi és tanyai kollégiumok szervezésére irányuló törekvések. A szerző részletesen foglalkozik az általános iskola tantervével, bizonyítva, hogy készítői az élet és az iskola kapcsolatát keresték, s maximálisan igyekeztek kiaknázni a növendékek aktivitását, az egyéni hajlamok és képességek fejlesztésének lehetőségét. Sort kerített a szervezeti és gazdasági kérdések, valamint a nevelőképzés történeti alakulásának, az ezzel kapcsolatos vitáknak a bemutatására. Itt olvashatunk az egységes állami iskolarendszer megteremtésének körülményeiről, az egyházi felügyelet alatt álló iskolák helyzetéről, végül pedig bőséges adatgazdagsággal arról a tömegmozgalomról, amely az iskolák államosítása érdekében bontakozott ki. E fejezet jelentőségét, súlyát, rangját nemcsak terjedelme, de az egyes kérdések kifejtése, érthető, erősítő sodrása is bizonyítja.

A *harmadik fejezet* a középfokú oktatás fejlődésének főbb kérdéseit: így a szakiskolák irányítását, a gimnázium sajátosságait, új óra- és tantervi tervezetét, az érettségi vizsgák körül kialakult vitát összegzi. Részletes és figyelemre méltó összefoglalást találunk az iskolarendszerű felnőttoktatásról. Nemcsak a dolgozók iskoláinak szervezése körüli minisztériumi bizonytalankodásról kapunk meggyőző képet, hanem arról az egyértelmű kiállásról is, amellyel a demokratikus pártok, társadalmi szervezetek szorgalmazták a dolgozók tanulási lehetőségeinek mielőbbi megteremtését.

Végül a *negyedik fejezetben* a pedagógus szakszervezet megalakulásáról, szerveztségéről, a reakció ellen folytatott harcáról, az oktatás területén fellelhető konzervatív polgári erők ellen vívott csatározásokról, az érdekvédelemről, s nem utolsósorban a pedagógusok ideológiai és szakmai át- és továbbképzésének rendszeréről olvashatunk.